

1. Definicija i tvorba kondicionala

Kondicional, potencijal, pogodbeni, moćni ili odnosni način² zajedničko je ime za oblike kojima se glagolski proces izriče kao uvjetan, ovisan o nekoj pretpostavci. Naziv se pretežito rabi za glagolske oblike koji mogu izražavati hipotetski iskaz ili pogodbu. Njime se označuje ono što netko želi učiniti ili ono što bi se moglo dogoditi pod određenim uvjetima, stoga ga uglavnom srećemo u zavisnim pogodbenim rečenicama.

Kondicional je u staroslavenskom jeziku izražavao radnju koju je govornik držao poželjnom ili pogodbenom. Tvorio se od *l-participa* i posebnoga oblika glagola *byti* kojega i samog često nazivamo kondicionalom. Osobina je staroslavenskoga jezika, a glasio je: *bimъ, bi, bi* za jedninu, *bimъ (bihomъ), biste, bъ (bišę)* za množinu. Dvojina u kanonskim tekstovima nije zabilježena (Damjanović 1995: 123).³

Ivšić pretpostavlja da je za *bimъ najvjerojatnije...tumačenje da je optativ u kome se -i- može porediti sa -i- u...optativima-imperativima kao dadimъ, dakle bi 1. l. pl. bimъ odgovaralo 1. l. pl. dadimъ* (Ivšić 1970: 269).⁴ U nastavku zaključuje da je *-i-* došlo u prvo lice jednine iz prvoga lica množine, iako se za prvo lice jednine predviđa drukčiji vokalizam; drugo i treće lice jednine glasi pravilno *bi*, dok očekivani oblik *bite* za drugo lice množine u staroslavenskom jeziku nije potvrđen; treće lice množine *bъ* izvodi iz **bhw-o-nt* (Ivšić 1970: 269). U kasnijim se tekstovima umjesto posebnoga oblika glagola *byti* koristio aorist toga pomoćnoga glagola. Ovi su oblici i inače pod jakim utjecajem aorista: u drugom bi licu množine trebao doći već spomenuti oblik *bite*, no sufiksally je *-s-* ovamo prodrlo iz aorista, isto kao što u prvom licu množine umjesto *bimъ* kadšto dolazi *bihomъ* prema aoristnom *byhomъ*, a umjesto *bъ* često u trećem licu množine imamo *bišę* prema aoristnom *byšę*, kamo je *-i-* vrlo rano prodrlo zbog analogije s ostalim oblicima (Hamm 1974: 180). Kod nas se kondicionalno *bim* ipak održalo u nekim čakavskim govorima.

---

² O nazivima v. Simeon, o. c. 1969., I. dio, str. 684.

³ Spomenimo da je, kad je riječ o kondicionalu tvorenom s pomoću aorista glagola *byti*, u *Suprasalskom zborniku* zabilježeno prvo lice dvojine.

⁴ U prilog Ivšićevoj tvrdnji da je *bimъ* najvjerojatnije optativ govore litavski oblici *bime* (1. l. mn.), *bite* (2. l. mn.) koji u kombinaciji sa supinom tvore optativ.

*Zografsko je četveroevanđelje slika prvobitnoga načina tvorbe kondicionala. Poštuju se posebni oblici glagola *byti*. Aoristna je osnova *by-* uporabljena samo u drugom i trećem licu množine, a i tada, sudeći po brojčanoj zastupljenosti – samo iznimno, što najbolje pokazuje sljedeća tablica.*

Kondicional	Matej		Marko		Luka		Ivan		Ukupno	
1. l. jd. <i>bimъ</i>	1	5,56%		0,00%	3	11,11%	5	12,20%	9	9,38%
2. l. jd. <i>bi</i>		0,00%		0,00%	1	3,70%	4	9,76%	5	5,21%
3. l. jd. <i>bi</i>	7	38,89%	6	60,00%	14	51,85%	12	29,27%	39	40,63%
1. l. mn. <i>bimъ</i>	2	11,11%		0,00%		0,00%		0,00%	2	2,08%
1. l. mn. <i>bihomъ</i>		0,00%		0,00%		0,00%	1	2,44%	1	1,04%
2. l. mn. <i>biste</i>	2	11,11%		0,00%	2	7,41%	11	26,83%	15	15,63%
2. l. mn. <i>byste</i>		0,00%		0,00%		0,00%	3	7,32%	3	3,13%
3. l. mn. <i>bo</i>		0,00%	3	30,00%	4	14,81%	4	9,76%	11	11,46%
3. l. mn. <i>biše</i>	5	27,78%	1	10,00%	3	11,11%		0,00%	9	9,38%
3. l. mn. <i>byše</i>	1	5,56%		0,00%		0,00%	1	2,44%	2	2,08%
Ukupno	18	100%	10	100%	27	100%	41	100%	96	100%

2. Uporaba kondicionala

Kondicional je složeni glagolski oblik koji se često nalazi u pogodbenim rečenicama, zato se zove i pogodbeni način. *Pogodbena je rečenica* takva zavisna rečenica koja se u glavnu uvrštava kao njezina priložna oznaka uvjeta (Barić i dr. 1995: 503). Njome se izriče uvjet pod kojim se ostvaruje izrečen rečenični sadržaj. U takvoj se zavisno složenoj rečenici glavna rečenica naziva *apodoza*, a zavisna *protaza* (Barić i dr. 1995: 503). Zavisna se rečenica uvrštava u glavnu određenim veznicima i priložnim izrazima. Kondicional je čest u pogodbenim rečenicama s veznicima *ako*, *kada* i *da*, a ističe da je uvjet pogodbe samo moguć. Pogodbene rečenice koje ispunjenje uvjeta označuju samo kao mogućnost zovu se *potencijalne* (Barić i dr. 1995: 506). I u apodozama takvih rečenica obično jest kondicional:

Mt. XXIV. 22. *ī ašte ne biše překratili se dъne ti. ne ubo sъp(a)sла se vseka plъtъ. Za izbъranyhъ že překratetъ se dъne ti.* (str. 35.),

Lk. VII. 39. *viděvъ že farisei. vъzvъavy ego reče. vъ seбe g(lago)lę. s ašte bi bylъ prorokъ. vędělъ bi ubo. ī kakova žena prikasatъ se etъ. ēko grěšnica estъ.* (str. 95.) ili

Lk. XVII. 6. *reče že g(ospod)ъ. ašte biste iměli věřp. ěko zrěno gorjušъno. g(lago)lali biste ubo syskaměně sei. vьzderi se i vьsadi se vь more. i poslušala bi vasъ.* (str. 118.). Isto imamo i u Mk. XIII. 20.; Lk. XIX. 42.; Iv. IX. 33., XIV. 2. ili XVIII. 30.⁵

Pogodbene se rečenice koje kazuju što je uvjet ostvarivanju sadržaja glavne rečenice te da se taj sadržaj ne ostvaruje zbog neispunjanja uvjeta, i što bi bilo kad bi se on ispunio, zovu *irealne* (Barić i dr. 1995: 503). U takvim rečenicama sadržaj može biti samo pomišljen pa je jasno da se uvjet ne ostvaruje. Kondicional je najčešće i u apodozi i u protazi takvih rečenica:

Mt. XI. 21. *gore tebě horazinъ. gore tebě vit'vsaida. ěko ašte vь t'yre i sidone. bišę sily. byly. byvšęje vь vasъ. drevle ubo vь vrětišti. i popelę pokaali se bišę* (str. 14; slično je i u Lk. X. 13.⁶) ili

Iv. VIII. 42. *reče že imъ i(isu)s(ъ). ašte b(og)ъ o(tv)цъ vašъ bi bylъ. ljubili me biste. azъ bo otъ b(og)a izidъ i pridъ. nъ tъ me posla.* (str. 152.). Irealna je pogodba prisutna i u ovim primjerima: Mt. XI. 23., XII. 7., XXIII. 30., XXIV. 43., XXVI. 24.; Iv. IV. 10., V. 46., VIII. 19. i 39., XI. 21. i 32, XIV. 7. i 28., XV. 19., 22. i 24., XVIII. 36.⁷

⁵ Mk. XIII. 20. Ā ašte *ne bi gъ* překratilъ* dьni. *ne bi byla* spena* vsęka plъtъ. nъ izbъranyhъ radi ježe izbъra. překratitъ dьni. (str. 71.); Lk. XIX. 42. ěko ašte *bi razumělъ* vь dьnъ sъ. i ty ěže kъ miru tvoemu. nyně že ukry se. otъ očju tvoeju. (str. 123.); Iv. IX. 33. ašte sъ *ne bi* otъ ba* *bylъ. ne moglъ bi* tvoriti ničesože. (str. 155.), XIV. 2. vь domъ oca* moego obitěli mnogy sotъ. ašte li že ni. *reklъ bimъ.* ěko idъ ugotovati męsto vamъ. (str. 163.), XVIII. 30. otъvęštašę že i ręšę emu. ašte *ne bi bylъ.* sъ zъloděi. *ne bihomъ přędali* ego tebě. (str. 170.)

⁶ Lk. X. 13. *Gore tebě horazinъ. gore tebě vidъsaida. ěko ašte vь t'yre i sidone sily bišę byly.* byvšęje vь vaju. drevle. ubo vь vrětišti i popelę. sędęšte *pokaali se bišę.* (str. 103.)

⁷ Mt. XI. 23. Ā ty kaferъnaumъ. vьznesy se do nebsъ*. do ada sъnideši. za ne ašte vь sodoměhъ. *bišę* sily *byly.* byvšęje vь tebě. *prębyly byšę.* do dьnesъněago d'ne. (str. 14.), XII. 7. ašte li *biste věděli.* čъto estъ. milosti hoštъ. a ne žrtvę. nikoliže ubo *biste osъdili* nepovinyhъ. (str. 15.), XXIII. 30. i glete* ašte *bimъ byli* vь dni ocъ* našihъ *ne bimъ* obeštъnici imъ *byli* vь krъvi i bivšihъ prky*. (str. 34.), XXIV. 43. Se že vědite. ěko ašte *bi vědělъ* gnъ* hrama vь kojъ stražъ tatъ pridetъ. *bdělъ* ubo *bi.* i *ne bi ostavilъ* podъryti hrama svoego. (str. 36.), XXVI. 24. snъ* že čsky* idetъ ěkože estъ psano o nemъ. gore že čku* tomu. imъže snъ* čsky* přędanъ bōdetъ. dobręe emu *bi bylo.* ašte *se bi ne rodilъ* čkъ* tъ. (str. 39.); Iv. IV. 10. otъvęšta is* i reče ei. ašte *bi věděla* darъ bžii*. i kъto estъ glęi* ti daždъ mi piti. ty *bi prosila* u nego. i *dalъ* ti *bi* vodъ živъ. (str. 140.), V. 46. ašte bo *biste* věřp *imali* mosęovi. věřp *biste jęli* i mъně o mně bo tъ s'pa. (str. 144.), VIII. 19. glahъ* že

Vrlo je često teško razlikovati potencijalnu pogodbenu rečenicu od irealne pogodbene rečenice. Kako ne postoji nikakav vanjski znak za razlikovanje, uglavnom ih je moguće razabrati iz konteksta ili situacije, a nekada ni odatle.⁸

Na prvobitnu vezu pomoćnoga glagola *bimъ* s praindoeuropskim optativom – poželjnim načinom (Hamm 1974: 179) ukazuje i očuvanje značenja poželjnosti u oblicima kondicionala. U takvim je rečenicama obično veznik *da*. Navest ću po jedan primjer iz svakoga evanđelja:

Mt. VIII. 34. *ī se vsъ gradъ izide protivō i(isu)s(o)vi. ī vidēvъše i molišę. da bi prēšъlъ otъ prēdělъ ihъ.* (str. 10.),

Mk. V. 18. *Ī vshodęštu emu vъ ladiico. molęaše ī bęsnovavy sę. da bi sъ nimъ bylъ.* (str. 54.),

Lk. VII. 36. *Molęaše že ī. eterъ otъ farisęi. da bi ělъ s nimъ. ī vъšъbd vъvdomъ farisęovъ vъzleže.* (str. 95.),

Iv. IV. 40. *egda že pridō kъ nemu samaręne. molęahō ī da bi prębylъ u nihъ. ī prębystъ tu dva dъni.* (str. 142.). Želja je prisutna i u sljedećim rečenicama: Mt. XXV. 27.; Lk. I. 62., V. 1., VIII. 38., IX. 46., XV. 29., XVIII. 15., XIX. 27., XXII. 31.; Iv. VIII. 56.⁹

emu kъde estъ oсъ* tvoi. Otъvęšta is*. ni mene vęste ni oca* mego. ašte me *biste vędęli.* i oca* moego ubo *biste vędęli.* (str. 151.), VIII. 39. otъvęštašę ī ręšę emu. oсъ*. našъ avraamъ estъ. gla*. imъ is*. ašte čęda avramlę *byste byli.* dęla avraamlę *tvorili byste.* (str. 152.), XI. 21. reče že mar'ta kъ isy*. gi* ašte *bi* sъde *bylъ. ne bi* bratъ moi *umrlъ.* (str. 158.), XI. 32. marię že ěko pride. ideže bę is*. vidęvъši ī pade emu na nogu. gljōšti* emu gi*. ašte *bi bylъ* sъde. *ne bi* moi bratъ *umrlъ.* (str. 158.), XIV. 7. ašte me *biste znali.* i oca* moego *znali biste* ubo. otъ selę pozna(s)te ī. ī v(i)dęste ī. (str. 164.), XIV. 28. slyšaste ěko azъ ręhъ vamъ. idō ī pridō kъ vamъ. ašte *biste ljubili* me. *vъvzradovali sę biste* ubo. ěko idō kъ ocju*. ěko oсъ* boli mene estъ. (str. 165.), XV. 19. ašte otъ mira *byste byli.* mirъ ubo svoje *ljubilъ bi.* ěko že otъ mira nęste. nъ azъ izbъrahъ vy otъ mira. sego radi nenaviditъ vasъ mirъ. (str. 166.), XV. 22. Ašte *ne bimъ prišъlъ ī glalъ** imъ. gręha *ne bō imęli.* nynę že viny ne imōtъ o gręšę svoemъ. (str. 166.), XV. 24. Ašte dęla *ne bimъ sъtvorilъ* vъ nihъ. ihъžr nikъtože inъ ne sъtvori. gręha *ne bō imęli.* nynę že ī vidęšę. ī vъznena. vidęšę. ī mene ī oca* moego. (str. 166.), XVIII. 36. otъvęšta is*. crso* moe nęstъ otъ sego mira ašte otъ sego mira *bi bylo* crso* moe. slugy ubo moje *podvizaly sę byšę.* da *ne* prędanъ *bimъ* ijudeomъ. nynę že crso* moe nęstъ otъ sōdu. (str. 170.)

⁸ O tom v. članak R. Katičića *Vrste pogodbениh rečenica u standardnom jeziku srpskom ili hrvatskome* u knjizi *Novi jezikoslovni ogledi* str. 218.–223.

⁹ Mt. XXV. 27. *podobaašę ti ubo. vъdati sъrebro moe tręžbnikomъ. ī prišъdъ azъ. vъzеlъ ubo bimъ* svoje sъ lihvojo. (str. 37.); Lk. I. 62. *pomavaašę že oсъ* ego. kako bi hotęlъ*

U složenim rečenicama s veznikom *da* kondicional može izricati i namjeru, iako ne samo u rečenicama s tim veznikom, kao što je u primjerima:

Mt. VI. 16. *Egda postite se. ne bōdēte ēko ypokriti. sētujōšte. prosmraždajōšte bo lica svoē. da bišē se avili č(lovč)komъ postēšte. aminъ g(lago)ljo vamъ. ēko vsprīimōtъ mъzdo svoio.* (str. 6.),

Mk. III. 6. *Ī abve išvāšē farisēi. sv irodiēny svētъ sŧvarēahō na nъ. kako ĩ bō pogubili.* (str. 51.),

Mk. XII. 13. *ĩ poslašē kъ nemu. etery otъ farisei. ĩ irodiēnъ. da ĩ bō oblstili slovomъ.* (str. 68.),

Lk. IV. 29. *ĩ vŧstavšē izgznašē ĩ vŧnъ iz grada. ĩ vedošē ĩ do vrŧhu gory. na neiže gradъ ihъ sŧzdanъ bēaše. da bō ĩ nizŧrinoli.* (str. 88.),

Iv. VIII. 6. *se že rēšē iskušajōšte i. da bō imēli na nъ čyto g(lago)lati. i(išu)s(č) že nizŧ poklonъ se. prŧstomъ pisaše na zemi.* (str. 150.). Namjeru imamo i u Mk. IX. 22., XI. 18.; Lk. IV. 42., VI. 11., XIX. 23., XX. 20. i XXII. 2.¹⁰

narešti e. (str. 82.), V. 1. By* že naležēštju emъ narodu. *da bō slyšali slovo bzie**. ĩ tŧ bē stojē pri ezerē ġenisaretcē. (str. 88.), VIII. 38. Molēaše že se emu mōžъ. ĩž negože izide bēšъ. *da bi sv nimъ bylъ.* is* že otъpusti ĩ glē*. (str. 98.), IX. 46. Vŧnide že pomyšlenē vŧ nē. kŧto ihъ vēštĭ *bi bylъ.* (str. 101. i 102.), XV. 29. onъ že otъvēštavъ reče ocju* svoemu. se koliko lētъ rabotajō tebe. ĩ nikoliže zapovēdi tvoeje ne prēstōpĭhъ. ĩ mŧnē nikoliže ne daļъ esi kozylēte. *da sv drugy moimi vŧzveselilъ se bimъ.* (str. 116.), XVIII. 15. prinošaahō že kъ nemu ĩ mladēnъcē. *da bi se ihъ kosnolъ.* vidēvšē že učenici prēštaahō imъ. (str. 120.), XIX. 27. Obače vragy mojē ty. ne hotēvšēje mŧnē da crъ* *bimъ bylъ* nadъ nimi. privedēdte je sēmo. ĩ isčēte je prēdъ mnojō. (str. 123.), XXII. 31. simone. simone sotona prosĭ vašъ. *da bi sēalъ* akы pŧšenicō. (str. 129.); Iv. VIII. 56. avraamъ ocъ* vašъ. radъ *bi bylъ* *da bi vidēlъ* dŧnъ moi. ĩ vidē ĩ vŧzdradova se. (str. 153.)

¹⁰ Mk. IX. 22. ĩ množicejō ĩ vŧ ognъ vŧvŧže. ĩ vŧ vodō *da ĩ bi pogubilъ.* nъ ašte možeši. pomozĭ namъ. mĭlosŧrdovanъ že o našъ (str. 62.), XI. 18. ĩ slyšašē kŧnižŧnici. ĩ ar'hierei. ĩ iskaahō kako ĩ *bō pogubili.* boēhō bo se ego. ēko vŧsv narodъ divlēahō se o učenĭ ego. (str. 67.); Lk. IV. 42. Byvšju že dni. išvđъ ĩde vŧ pusto mēsto. ĩ narodi ĩskaahō ego. ĩ pridō do nego. ĩ drŧžaaahō ĩ *da bi ne ošlъ* otъ nihъ. (str. 88.), VI. 11. oni že ĩsplnišē se bezumnē. ĩ glaahō* drugъ vŧ drugu. čyto ubo *bišē sŧvorili* ĩsvi*. (str. 91.), XIX. 23. ĩ po čyto ne vđastъ moego sŧrebra pēnežъ nikomъ. ĩ azъ prišvđъ sv lihvojō. *istēzalъ e bimъ.* (str. 123.), XX. 20. ĩ sŧglēdavšē poslašē dēlateļ. tvorēšte se pavedŧnici sōšte. *da imōtъ ĩ vŧ slovesi. da bō ĩ prēdali* vladycŧstvu. ĩ oblasti voevodъ. (str. 125.), XXII. 2. ĩ iskaahō ar'hierei ĩ kŧnižŧnici. kako ĩ *bō ubili.* boēhō bo se ļjudĭ. (str. 128.)

Kondicionalom se može ublažiti izjava, izraziti suzdržljiviji odnos ili izreći neka tvrdnja:

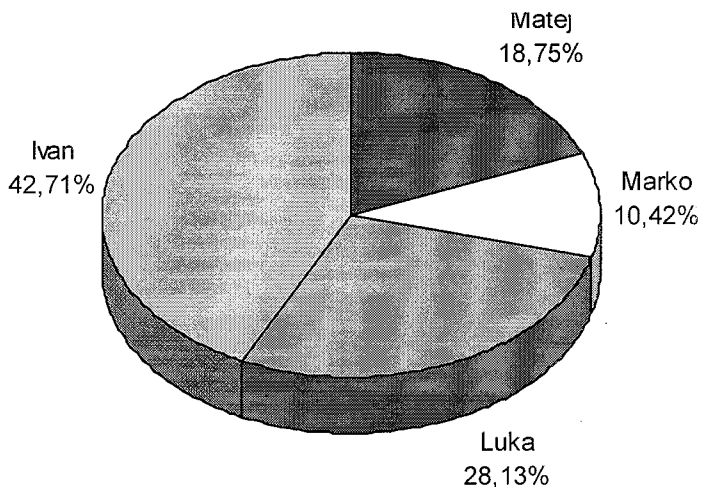
Mk. XIV. 40. *i vŕzvařtŕ se. obrŕte je paky sŕpeřtŕ. bŕařete bo imŕ oŕi tŕgotŕnŕ. i ne umŕahŕ ŕto biře otŕvŕřtali emu.* (str. 74.),

Lk. XVII. 2. *dobrŕ mu bi bylo. ařte bi kamenŕ řŕpovŕny. vŕzloženŕ na vyjo ego. i vŕřenŕ vŕ more. neže da sŕblažnŕetŕ. malyhŕ sihŕ edinogo.* (str. 118.).

Kondicional se povezuje samo s vremenskim oznakama sadašnjosti i gotove sadašnjosti. Njime se izriĉe da je glagolski sadržaj moguć, a takva je sadašnjost tipično relativna jer se može odnositi na svako vrijeme u kojem je glagolski sadržaj moguć (Katiĉić 1991: 66). Upotrebljava se podjednako i od glagola svršenoga i od glagola nesvršenoga vida. U *Zografskom četveroevanđelju* čeřci je kondicional od svršenih glagola.

3. Statistiĉka obrada podataka

U *Zografskom evanđelju* pronařla sam devedeset šest primjera kondicionala: osamnaest u *Evanđelju po Mateju*, deset u *Evanđelju po Marku*, dvadeset sedam u *Evanđelju po Luki* i ĉetrdeset jedan u *Evanđelju po Ivanu*. Odnose u postocima pokazuje slika:

Razvrstavši primjere po licima, dobila sam sljedeće podatke:

Kondicional	Matej		Marko		Luka		Ivan		Ukupno	
1. lice jednine	1	5,56%		0,00%	3	11,11%	5	12,20%	9	9,38%
2. lice jednine		0,00%		0,00%	1	3,70%	4	9,76%	5	5,21%
3. lice jednine	7	38,89%	6	60,00%	14	51,85%	12	29,27%	39	40,63%
1. lice množine	2	11,11%		0,00%		0,00%	1	2,44%	3	3,13%
2. lice množine	2	11,11%		0,00%	2	7,41%	14	34,15%	18	18,75%
3. lice množine	6	33,33%	4	40,00%	7	25,93%	5	12,20%	22	22,92%
Ukupno	18	100,00%	10	100,00%	27	100,00%	41	100,00%	96	100,00%

Najviše je primjera u trećem licu jednine – trideset devet ili 40,63%. Slijedi treće lice množine s dvadeset dva primjera ili 22,92% te drugo lice množine s osamnaest primjera ili 18,75%. Ostala su lica zastupljena s manjim brojem primjera.

Dioba primjera na potvrdne i niječne daje mogućnost još detaljnije klasifikacije. Prva tablica daje omjer potvrdnih i niječnih primjera za svako evanđelje posebno.

Kondicional	Matej		Marko		Luka		Ivan	
	18		10		27		41	
	potvrdno	niječno	potvrdno	niječno	potvrdno	niječno	potvrdno	niječno
1. lice jednine	1	5,56%		0,00%	3	11,11%		0,00%
2. lice jednine		0,00%		0,00%	1	3,70%	4	9,76%
3. lice jednine	4	22,22%	3	30,00%	12	44,44%	7	17,07%
1. lice množine	1	5,56%		0,00%		0,00%		0,00%
2. lice množine	2	11,11%		0,00%	2	7,41%	13	31,71%
3. lice množine	5	27,78%	4	40,00%	7	25,93%	3	7,32%
Ukupno	13	72,22%	5	27,78%	25	92,59%	28	68,29%

Vidimo da je u svakom evanđelju znatno veći broj potvrdnih primjera nego niječnih. U *Evanđelju po Mateju* potvrdnih je trinaest primjera ili 72,22%, a niječnih je samo pet ili 27,78%. *Evanđelje po Marku* sadrži sedam potvrdnih primjera ili 70% i tri niječna primjera ili 30%. *Evanđelje po Luki* ima dvadeset pet potvrdnih primjera ili 92,59%, a samo dva niječna ili 7,41%; i to je ujedno najveći nerazmjer između potvrdnih i niječnih primjera. U *Evanđelju po Ivanu* dvadeset osam je potvrdnih primjera ili 68,29% i trinaest niječnih ili 31,71%.

Ako usporedimo potvrdne i niječne primjere iz svakoga evanđelja s ukupnim brojem primjera u *Zografskom evanđelju*, dobivamo sljedeće omjere:

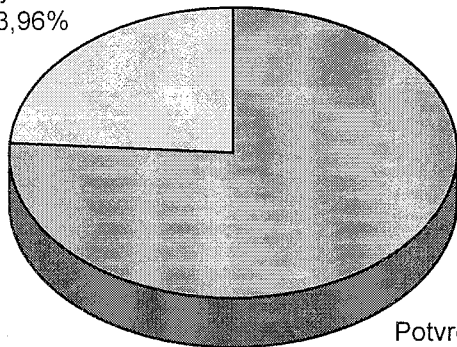

Kondicional	Matej		Marko		Luka		Ivan									
	potvrđno	niječno	potvrđno	niječno	potvrđno	niječno	potvrđno	niječno								
	96															
1. lice jednine	1	1,04%	0,00%	0,00%	3	3,13%	0,00%	1	1,04%	4	4,17%					
2. lice jednine		0,00%	0,00%	0,00%	1	1,04%	0,00%	4	4,17%		0,00%					
3. lice jednine	4	4,17%	3	3,13%	3	3,13%	12	12,50%	2	2,08%	7	7,29%	5	5,21%		
1. lice množine	1	1,04%	1	1,04%	0,00%	0,00%		0,00%	0,00%		0,00%	1	1,04%			
2. lice množine	2	2,08%		0,00%	0,00%	0,00%	2	2,08%	0,00%	13	13,54%	1	1,04%			
3. lice množine	5	5,21%	1	1,04%	4	4,17%	7	7,29%	0,00%	3	3,13%	2	2,08%			
Ukupno	13	13,54%	5	5,21%	7	7,29%	3	3,13%	25	26,04%	2	2,08%	28	29,17%	13	13,54%

Evandjelje po Mateju sudjeluje u ukupnom broju primjera s 13,54% potvrđnih i 5,21% niječnih. *Evandjelje po Marku* daje prilog od 7,29% potvrđnih primjera i 3,13% niječnih primjera. *Evandjelje po Luki* u odnosu na ukupan broj primjera ima 26,04% potvrđnih primjera i 2,08% niječnih, a *Evandjelje po Ivanu* 29,17% potvrđnih i 13,54% niječnih primjera.

Možemo zaključiti da *Zografsko četveroevanđelje* sadrži sedamdeset tri potvrđna primjera kondicionala, a samo dvadeset tri niječna, što u postocima izgleda ovako:

Niječno:
23,96%

Potvrđno:
76,04%

4. Mjesto pomoćnoga glagola i participa unutar kondicionala

Zbog boljega pregleda potvrdne ću primjere obraditi odvojeno od niječnih.

4.1. Pomoćni glagol i particip u potvrdnim primjerima

Oblik pomoćnoga glagola i participijalni oblik stajali su slobodno, no češće je posebni oblik pomoćnoga glagola *byti* stajao ispred participa, tipa *bi prešlǫ* (Mt. VIII. 34.). Od sedamdeset tri potvrdna primjera poseban se oblik glagola *byti* pedeset četiri puta nalazi ispred participa: devet puta u *Evanđelju po Mateju* (VI. 16., VIII. 34., XI. 21., XI. 23., XII. 7. dva puta, XXIII. 30., XXIV. 43. i XXVI. 24.), sedam puta u *Evanđelju po Marku* (III. 6., V. 18., IX. 22., XI. 18., XII. 13., XIV. 21. i 40.), osamnaest u *Evanđelju po Luki* (I. 62., IV. 29., V. 1., VI. 11., VII. 36. i 39., VIII. 38., IX. 46., X. 13., XII. 39., XVII. 2. i 6., XVIII. 15., XIX. 27. i 42., XX. 20., XXII. 2. i 31.), dvadeset puta u *Evanđelju po Ivanu* (IV. 10. dva puta, IV. 40., V. 46. dva puta, VIII. 6. i 19. dva puta, VIII. 39., 42. i 56. dva puta, IX. 41., XI. 21., 32. i 53., XIV. 7. i 28., XV. 19., XVIII. 36.).

Poseban oblik pomoćnoga glagola *byti* samo devetnaest puta dolazi iza participa, kao *prěbyly byšę* (Mt. XI. 23.). Taj se drugi način nije koristio u *Evanđelju po Marku*, dok je u ostalim evanđeljima situacija ovakva: u *Evanđelju po Mateju* četiri su takve tvorbe (XI. 21. i 23., XXIV. 43. i XXV. 27.), u *Evanđelju po Luki* – sedam (VII. 39., X. 13., XII. 39., XV. 29., XVII. 6. dva puta i XIX. 23.), a u *Evanđelju po Ivanu* – osam (IV. 10., VIII. 39. i 42., XIV. 2., 7. i 28., XV. 19. i XVIII. 36.).

Vjerojatno su jezični osjećaj prevoditelja/prepisivača i briga o ljepoti rečenice uvjetovali mjesto pomoćnoga glagola i participa unutar sintagme, koja je i ovdje mogla biti razdvojena nekom od zamjenica. Položaj povratne zamjenice *se* također nije bio točno utvrđen – bila je ondje gdje je najviše odgovaralo s obzirom na strukturu rečenice. U *Evanđelju po Mateju* povratni je glagol u potvrdnim primjerima prisutan dva puta i oba se puta povratna zamjenica nalazi između tvorbenih dijelova kondicionala: *bišę se avili* (VI. 16.) i *pokaali se bišę* (XI. 21.). Tako je i u ostalim evanđeljima kojima je povratni glagol u potvrdnim primjerima: Lk. *pokaali se bišę* (X. 13.), *vъzveselilъ se bimъ* (XV. 29.) i *bi se...kosnolъ* (XVIII. 15.); Iv. *vъzdradovali se biste* (XIV. 28.) i *podvizaly se byšę* (XVIII. 36.).

4.2. Pomoćni glagol i particip u niječnim primjerima

Niječni se oblik tvorio niječnom česticom *ne* čiji položaj ni u tim slučajevima nije konstantan. Ipak, najčešći je poredak "*ne + bimь + l-particip*": Mt. *ne bimь...byli* (XXIII. 30.), *ne bišę překratili se* (XXIV. 22.) i *ne bi ostavilь* (XXIV. 43.); Mk. *ne bi...překratilь* i *ne bi byla* (XIII. 20.) te *ne bi rodilь se* (XIV. 21.); Iv. *ne bi...bylь* (IX. 33.), *ne biste iměli* (IX. 41.), *ne bi...umrlь* (XI. 21. i 32.), *ne bę iměli*, *ne bimь prišьlь* i *g(lago)lalь* (XV. 22.), *ne bimь sьtvorilь*, *ne bę iměli* (XV. 24.), *ne bi bylь*, *ne bihomь předali* (XVIII. 30.). Izdvojila bih jedino primjer Iv. XV. 22. *ne bimь prišьlь* i *g(lago)lalь* u kojem su izostavljeni poseban oblik glagola *byti* i niječnica ispred drugoga participu da bi se izbjeglo nepotrebno ponavljanje poznatih sadržaja.

Niječna se čestica samo jednom našla ispred participu i posebnoga oblika glagola *byti*, odnosno u situaciji "*ne + particip + bimь*": *ne moglь bi* (Iv. IX. 33.).

Dva je puta negacija tvorena po formuli "*bimь + ne + particip*": *se bi ne rodilь* (Mt. XXVI. 24.) i *bi ne ošlь* (Lk. IV. 42.).

U posebnu se skupinu svrstavaju niječni primjeri kojima nedostaje jedan od tvorbenih dijelova, a kontekst upućuje da je ipak riječ o kondicionalu. Dva su takva slučaja s izostavljenim posebnim oblikom glagola *byti*, dok je u zadnjem ispušten particip. U svim se primjerima niječnica nalazi ispred kondicionala:

Mt. XXIV. 22. *ī ašte ne bišę překratili se đbne ti. ne ubo sьp(a)sla se vsěka plьtь. Za izbьranyhъ že překratętь se đbne ti.* (str. 35.),

Lk. XII. 39. *Se že vędite. ěko ašte bi vędělь g(ospodi)nь. hraminy. vь ky časъ tatь pridetь. bьdělь ubo bi ī ne dalь podьkopati domu svoego.* (str. 110.) i

Iv. XVIII. 36. *otvęšta i(isu)s(ъ). c(ěsa)r(b)s(tv)o moe nęstь otь sego mira ašte otь sego mira bi bylo c(ěsa)r(b)s(tv)o moe. slugy ubo moje podvizaly se byšę. da ne předanь bimь ijudeomь. nyně že c(ěsa)r(b)s(tv)o moe nęstь otь sędu.* (str. 170.). Pretpostavljam da je u prva dva primjera izostavljen pomoćni glagol zbog njegove neposredne blizine s onim iz prethodnoga, "potpunoga" kondicionala pa razumijevanje nije otežano.

Povratna se zamjenica *se* u niječnim primjerima nalazi izvan kondicionalne sintagme, tj. tri puta stoji iza kondicionala: Mt. XXIV. 22. *ne bišę překratili se* i *ne... sьp(a)sla se* te Mk. XIV. 21. *ne bi rodilь se*; a jednom ispred njega: Mt. XXIV. 22. *ne...sьp(a)sla se*.

5. Zaključak

Kondicional je, kao složeni glagolski oblik za izražavanje pogodbenosti i poželjnosti, zahtijevao raščlambu rečenica u kojima se taj oblik rabi (pogodbene – potencijalne, irealne; namjerne). Povezuje se samo s vremenskim oznakama sadašnjosti i gotove sadašnjosti. Njime se izriče da je glagolski sadržaj moguć, a takva je sadašnjost tipično relativna jer se može odnositi na svako vrijeme u kojem je glagolski sadržaj moguć. Tvorio se od *l-participa* i posebnoga oblika glagola *byti* (umjesto kojega se u kasnijim tekstovima koristio aorist toga pomoćnoga glagola). U *Zografskom četveroevanđelju* poštuju se ti posebni oblici glagola *byti*. Aoristna je osnova *by-* uporabljena samo u drugom i trećem licu množine, a i tada, sudeći po brojčanoj zastupljenosti – samo iznimno, što sam pokazala s pomoću tablice.

Literatura

- Babić, S. (i dr.) 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Nacrta za gramatiku, HAZU, Zagreb.
- Barić, E. (i dr.) 1995: *Hrvatska gramatika*, ŠK, Zagreb. .
- Damjanović, S. 1995: *Staroslavenski glasovi i oblici*, Jadranka Filipović, Zagreb.
- Diels, P. 1932.–1934: *Altkirchenslavische Grammatik*, I. i II. dio, Heidelberg.
- 1991: *Gramatika na starobŭlgarskija ezik*, Izdatelstvo na Bŭlgarskata akademija na naukite, Sofija.
- Haburgaev, G. A. 1986: *Staroslavjanskii jazyk*, Moskva.
- Hamm, J. 1974: *Staroslavenska gramatika*, ŠK, Zagreb.
- Ivšić, S. 1970: *Slavenska poredbena gramatika*, ŠK, Zagreb.
- Katičić, R. 1986: *Novi jezikoslovni ogleđi*, ŠK, Zagreb
- Katičić, R. 1991: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Zagreb.
- Kurz, J. 1930–1931, 1932: *K Zografskému evangeliju*, *Slavia* 9, Praha, 1930.–1931., str. 465.–489., 673.–696.; *Slavia* 11, Praha, 1932., str. 385.–424..
- Moszyński, L. 1961: *Ze studiów nad rękopisem Kodeksu Zografskiego*, Wrocław – Warszawa – Kraków, PAN.
- Simeon, R. 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I. i II. dio, MH, Zagreb.
- 1958.–1997. *Slovník jazyka staroslověnského*, Československá Akademie věd, Praha.

Večerka, R. 1993: *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax II.*, zbornik Monumenta linguae slavicae XXXIV (XXVII,2).

Wijk, Nicolaas van 1931: *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*, I. dio, Berlin.

Conditional in Codex Zographensis

Summary

In the paper the author analyses the conditional as a complex verbal form which expresses the condition and desirability in Codex Zographensis, an Old Church Slavonic Glagolitic monument. Special attention is paid to the formation of conditional and its usage in sentences. The analysis contains statistical and graphical representation of data.

Ključne riječi: Zografsko četveroevangelje, kondicional

Key words: Codex Zographensis, conditional